

DEL COL·LEGI DELS JESUÏTES A LA UNIVERSITAT DE MALTA

Contribució a llur història institucional i econòmica

by MAQUEL BATLLORI

EN erigir-se el col·legi de jesuïtes a Malta per voluntat de Climent VIII amb el breu del 12 de novembre de 1592, i en començar-hi l'ensenyament l'any 1593, era bisbe d'aquesta diòcesi un català, Tomàs Gargal,¹ que ací italiànitza el seu nom en Tommaso Gargallo i influí decididament en la institució d'aquell centre d'ensenyament. En ésser expulsats de l'illa els jesuïtes el 1768, un altre bisbe català de Mallorca, Bartomeu Rull,² regia l'Església maltesa. Aquestes circumstàncies i el fet que Malta des del 1282 havia estat vinculada, a través del regne de Sicília, a la Corona catalano-aragonesa, justifiquen a bastament — jo crec — l'ús de la llengua catalana en la publicació d'aquest breu report.

Es ben sabut que la primera idea del bisbe Gargal era d'instituir un seminari tridentí. Les característiques essencials d'aquesta mena de centres d'ensenyament eren llur dependència immediata i directa del bisbe, la vida comú del rector i dels professors amb els alumnes, i la destinació d'aquests a la vida eclesiàstica activa, raó per la qual l'ensenyament dels seminaris havia d'ésser essencialment pastoral, mentre que la teologia especulativa i positiva restava confiada a les universitats.

A tot Europa, els seminaris estrictament tridentins foren poc nombrosos, en relació amb la multitud de diòcesis que hi havia. Molts bisbes preferiren o bé d'erigir un col·legi residencial prop de qualque universitat veïna, o bé de fundar en llurs diòcesis un col·legi de jesuïtes. Aquesta solució, que desvirtuava la primera idea dels seminaris tridentins, ofería alguns avantatges, tanmateix: L'ensenyament — literari i cristià alhora — s'estenia a un nombre més gran d'alumnes, tant si eren destinats al servei de l'Esglé-

sia com si no; el bisbe restava deslliurat de la cura de fomar els professors; a més a més, els prelats podien esperar que el desenvolupament ulterior d'un col·legi, un cop fundat, podria fer-se amb la

Això és el que s'esdevingué, de fet, al col·legi de La Valletta. Però la seva fundació econòmica inicial fou essencialment eclesiàstica: donacions del bisbe Gargal i aplicacions de taxes i beneficis eclesiàstics a favor del col·legi.

En inaugurar-se l'ensenyament l'any 1593, el col·legi de La Valletta era només un col·legi universitari en potència. Les Constitucions de la Companyia de Jesús preveïen la fundació de col·legis i universitats. El primer acte canònic qua atorgà als col·legis de jesuïtes la facultat de donar graus de batxiller, de llicenciat, de mestre i de doctor en filosofia i teologia fou el breu de Pius IV del 19 d'agost de 1561, d'acord amb el qual el prepòsit general de la Companyia o els rectors dels col·legis per delegació seva podien concedir els graus susdits a tots llurs alumnes d'aquells col·legis i universitats de la Companyia de Jesús 'in quibus ordinariae studiorum artium liberalium et theologiae lectiones habebuntur'.³ Suposat això, en aquells períodes en què el col·legi de La Valletta, a partir del tercer decenni del segle XVII, tenia el curs complet de filosofia, i des que vers la fi del mateix segle impartia l'ensenyament complet i ordinari de la teologia, era, jurídicament, un col·legi universitari, bé que no encara una universitat.⁴

Ho esdevingué només, des del punt de vista canònic, el 1727, després de l'erecció, el 1703, del seminari diocesà de Malta, que comportà una llarga i complicada causa jurídica sobre els béns que el col·legi li havia de cedir.

Sant Ignasi de Loiola havia regulat les universitats de la Companyia de Jesús en la part IV de les seves Constitucions, sobretot en el capítol XI, 'De acceptar universidades', i en el XV, 'De los cursos i grados'.⁵ L'esmentat breu de Pius IV del 1561 sobre la concessió de graus acadèmics fou confirmat per una butlla de Pius V del 10 de març de 1571. Ultra això, dues butlles de Gregori XIII, del 30 d'octubre de 1576 i del 25 de maig de 1584,⁶ i una altra de Pau V, del 4 de setembre de 1606,⁷ aprovaren solemnement l'institut de la Companyia i confirmaren tots els anteriors privilegis atorgats pels summes pontífexs doncs els esmentats de Pius IV i Pius V.

En virtut d'aquesta legislació canònica, el prepòsit general dels jesuïtes podiu erigir en universitat, quan li semblés oportú, aquells col·legis on s'ensenyessin els cursos complets de filosofia i teologia, i podiu també delegar a llurs rectors la facultat d'atorgar

els graus universitaris.

Quan l'any 1727 – previ acord del rector del col·legi de La Valletta, pare Martino De Andrea, amb el gran mestre de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, Manuel de Vilhena, el general dels jesuïtes Michel Angelo Tamburini delegà al rector del col·legi, de llavors endavant, la facultat d'atorgar graus, concedí també al col·legi tots els drets pertanyents a les universitats erigides pels papes.⁸ El col·legi esdevingué, doncs, de fet, una universitat de dret pontifici, però no prengué el títol d'universitat, sino el d' 'Acadèmia'.

Almenys des del segle XVI, entre els juristes no eclesiàstics s'havia anat obrint pas la teoria que no eren els papes, sinó els prínceps, els qui podien obrir universitats i atorgar graus acadèmics amb validesa civil. Per això, ja des del segle XVII, els generals de la Companyia solien fer ús dels privilegis pontificis en aquest punt, i molt particularment en el de convertir algun col·legi en universitat, després d'una entesa amb les autoritats civils corresponents. Si no es tenia això present, les controvèrsies i les dificultats amb les universitats properes entrebancaven la vida i el curs de les noves universitats de dret pontifici, com s'esdevingué a Sàsser.⁹

Ara bé, a Malta devia subsistir el dubte si el gran mestre, subjecte amb vincles feudals al rei de Sicília com a suprem sobirà de l'illa, tenia prou autoritat per a erigir una universitat de caire civil. A més a més, si hom acudia a l'emperador Carles VI d'Àustria, llavors rei de Nàpols i de Sicília, podia donar-se la sensació d'un menyspreu de l'autoritat del gran mestre. Jo pensaria que aquestes dues raons degueren moure el prepòsit general Tamburini – tot i atorgar al col·legi de La Valletta, per delegació pontificia, els privilegis de les universitats papals – a no donar-li el títol d'universitat, sinó el d' 'Acadèmia', el qual, per altra banda, era sovint emprat des del Renaixement per moltes universitats, com a terme més adient al llatí clàssic.

Quan el 1768 el gran mestre Manuel Pinto exilià els jesuïtes i en confiscà els béns, determinà d'aplicar-ne la major part a la fundació d'una universitat, on, ultra les lletres humanes, la filosofia, les matemàtiques i la teologia, que ja s'ensenyaven al col·legi de La Valletta, fossin també explicats els drets civil i canònic, als quals s'afegiren, poc després, algunes càtedres de medicina. Cal advertir, però, que si bé les universitats reials, el segle XVIII, solien tenir les facultats de dret i de medicina, hi havia moltes universitats pontificies que només tenien les d'arts i de teologia. Tal era l' 'Acadèmia' de Malta des del 1727, la qual, com hem vist,

era una universitat pontifícia de fet, i també de dret quant als privilegis, bé que no n'hagués adoptat el títol, per les raons damunt apuntades.

Però Pinto no fundà oficialment la nova universitat fins de sprés d'haver-ne rebut el breu d'erecció atorgat per Climent XIV el 20 d'octubre de 1769, que aplicava legalment els béns confiscats als jesuïtes a aquesta institució. La fundació oficial de Pinto és data el 22 de novembre del mateix any. La universitat erigida el 1769 era una universitat pontifícia de dret i de fet; i era també una universitat civil de fet; que ho fos també de dret, depenia de si la sobirania del gran mestre era prou alta per a tal erecció, sense comptar amb el rei de Sicília; però la circumstància que aquest no al·legués mai, en aquest punt, cap dret feudal superior – com l'havia al·legat, l'any precedent, a pròposit de certes fórmules principesques usades per Pinto amb ocasió de l'expulsió dels jesuïtes – permet de suposar una aprovació tàcita, que convertia la nova institució en una universitat civil també de dret.

En la història de la universitat de Malta, com d'altres universitats europees i sudamericanes, cal també distingir l'aspecte jurídic de l'aspecte històric. Després de l'expulsió dels jesuïtes o després de la supressió de l'orde el 1773, segons els casos, les universitats que prosseguiren i continuaren l'ensenyament de les universitats de la Companyia de Jesús eren, jurídicament, universitats noves, però històricament n'eren una pervivència. La major part de tals universitats consideren com a data de fundació la de la universitat preexistent, i de vegades, abusivament des del punt de vista jurídic, la de la fundació del col·legi que després es desenvolupà com a universitat.

En el cas de la universitat de Malta, aquest lligam històric també existeix, car tant el breu de Climent XIV com l'acte fundacional de Manuel Pinto precisen que la nova universitat s'erigeix en el que havia estat col·legi dels jesuïtes, i, a més a més, a la nova institució s'aplicaren els béns de l'antic col·legi.¹⁰

Ens manca una història seriosa de l'ensenyament dels jesuïtes a Malta des del 1593 fins al 1769.¹¹ Hi havia queixes específiques contra la província siciliana dels jesuïtes, perquè hom deia que sovint enviava a Malta professors poc adients. Però hi havia també el to general que havien conservat la major part dels col·legis i universitats regentats pels jesuïtes: la introducció de les noves ciències coexistia amb una filosofia escolàstica que, pel que fa sobretot al tractat de 'physica', era ja molt anacrònica; i en teologia prevalia el mètode especulatiu sobre el positiu – falles que

eren comunes a gairebé tots els centres eclesiàstics d'ensenyament.

En canvi, posseïm estudis remarcables sobre l'economia del col·legi l'any 1768 – el d'Alfredo Mifsud¹² – i sobre el desenvolupament econòmic del col·legi de La Valletta durant els segles XVI i XVII – el de Pio Pecchiai.¹³ – Però aquest darrer treball, realment valuós, gairebé no ultrapassa l'any 1703, i es basa quasi exclusivament en el Fondo Gesuitico de Roma, mentre que molts altres documents de caire econòmic es conserven a l'Arxiu Romà de la Companyia de Jesús, no consultat per Pecchiai.¹⁴

Les rendes anuals del col·legi, passades després a la universitat, l'any 1767 sumaven escuts 6344.9.9.¹⁵ Les partides més elevades provenien dels quatre beneficis que havien restat com a propietat del col·legi després de la separació de béns amb el seminari (escuts 2106.8.16), d'enfiteusis i censals rústecs (1758.10.18) i urbans (1027.6) i de béns i drets radicats a Gozo (783), ultra la fundació de la càtedra de matemàtiques pel tresor de l'orde de Sant Joan de Jerusalem i de l'almoïna corresponent als sermons de la quarta dominica de cadascun mes al temple dels hospitalers (310 escuts, conjuntament). S'hi afegien petites quantitats provinents de certs llegats (escuts 57.8), d'algunes propietats rústegues (38) i de la 'massetta' del forment (escuts 6.3.16). La renda dels capitals dipositats a la 'massa frumentaria', que actuava com a banca, era d'escuts 256.7.19.

Un document inèdit del Fondo Gesuitico de l'Arxiu Romà de la Companyia de Jesús¹⁶ ens permet de precisar quins eren i d'on provenien aquests capitals:

	<i>escuts</i>
Dall'heredità del signor abbate del Brio	2400
Dall'heredità del signor dottor Giacomo Sagnani	800
Dalla transazione delli signori Testaferrata e Castilletti	1320
Dalla permuta d'un luogo di case	50
Da legati di nostra chiesa ed altri particolari	2235 6
Dall'heredità Petraliti	125
Dalla reluzione de' capitali	1626
	<hr/> 8355 6

Comparant la suma total d'aquests capitals amb llur renda anual (escuts 256.7.19), hom constata que la 'massa frumentaria' donava només una renda del 3,42 o/o, rèdit molt baix en comparació amb el que solien fruitar pertot els censos i els lloguers.

Del fet que els béns provinents de la redempció de censos no perpetus (1626 escuts, a la darrera partida) fossin imposats a la 'massa frumentaria', tot i donar aquesta una renda tan limitada,

hom pot deduir que no era fàcil de fer altres inversions més favorables, i que el col·legi de La Valletta seguí el costum d'altres bandes, de no exportar els capitals fora de la regió on els col·legis eren enclavats, bé que si s'haguessin imposat en obligacions d'algun banc de la Itàlia continental – val a dir, en 'luoghi di monte', – haurien obtingut una renda prou més alta.¹⁷

APPÈNDIX

Documentació de caire econòmic referent al col·legi de La Valletta, conservada a l'Arxiu Romà de la Companyia de Jesus, còdex *Sic. 196 = Fundationes II*, part V, 'collegium melitense'.

1. Folis 134r-141r: 'Breve ristretto della fondatione del collegio di Malta'. Arriba fins al 1646. Al foli 141v, un arxiver escriví: 'Sicula. Scritture riguardanti al collegio di Malta'. I un altre hi afegí: '1683'.

2. Folis 142r-143v: 'Copia del memoriale che monsignor inquisitore di Malta manda all'illustrissimi signori cardinali Santa Severina e Cusano etc.', títol afegit (foli 142r) per una mà diferent. Exposava que Gregori XIII, a petició de la Ciutat de Malta, atorgà a aquesta una lleu taxa eclesiàstica per a pagar les despeses del predicador, del mestre d'escola i del metge; durant deu anys s'ha recaptat molt, mentre que només 542 escuts han estat destinats a eixugar aquelles despeses; les entrades d'aquella taxa han estat assignades al col·legi dels jesuïtes.

3. Foli 144rv: Còpia simple del breu de Gregori XIII a la Ciutat, 10 d'abril de 1582, atorgant la taxa de què parla el n.º 2.

4. Folis 145r-158v (els folis 157v, 157^ar, 157^brv i 158r, en blanc): Còpia del breu d'erecció del col·legi de Malta, adreçat per Climent VIII a la Ciutat el 12 novembre 1592, autenticada a Malta, el 20 del mateix mes, pel gran mestre Verdalla, amb el seu segell.

5. Folis 159r-166r: Una altra còpia del mateix breu, autenticada a Malta, el 13 de juliol de 1683, pel gran mestre Gregorio Carafa, amb segell.

6. Foli 167rv: Lletre de Diego Ximénez, secretari de la Companyia de Jesús, al pare Lorenzo Paoli, enviant-li, el 19 de març de 1593, el document original corresponent a la còpia del n.º 10. Text en italià.

7. Foli 168rv: Nota sobre el benefici de Leonardo Abel, sense

data, enviada al pare Ottavio Lorenzin. Text en italià.

8. Foli 169r: Minuta de súplica indata de l'inquisidor de Malta al cardenal Cusano perquè el papa apliqui al col·legi de La Valletta la taxa referida als n.ºs 2 i 3, d'una vàlua de 2.000 escuts, dels quals només 542 'vano in servitio del publico'.

9. Foli 170rv: 'Copia della lettera scritta al signor cardinale Cusano', títol afegit (foli 170r) per una mà diferent. Es tracta d'una carta escrita per l'inquisidor de Malta, sense lloc ni data, enviant-li la mateixa informació contenida en el n.º 8.

10. Folis 171rv, 172v: Còpia simple de l'acceptació de la fundació del col·legi de La Valletta pel pare general Acquaviva el 2 de febrer de 1593. Text en llatí.

11. Folis 173r-174v, 175v (els folis 174^av i 175r, en blanc): Còpia de l'acte signat a La Valletta el 25 d'octubre de 1604, pel qual el bisbe Tomàs Gargal atorga al col·legi de La Valletta una casa i la capella de Sant Llorenç, a Vittoriosa. Autenticada a Malta, el 7 d'abril de 1611, pel gran mestre Alòfius de Wignacourt, amb segell. Textos en llatí.

12. Folis 176r-178v, 179v: Còpia de l'acte signat a La Valletta el 7 de febrer de 1609, contenint la compra, per part del col·legi, d'una casa de la senyora Caterina Biscaina (en un altre lloc: Buscaina). Còpia autenticada a Malta, el 7 d'abril de 1611, pel mateix gran mestre, amb segell. Textos en llatí.

13. Folis 180r-187r: Còpia de l'acord, per 778 escuts, 10 tarins, signat a La Valletta el 29 d'abril de 1609, entre Giovanni Paci, rector de la parròquia de Sant Pau, i el col·legi dels jesuïtes. Còpia autenticada a Malta, el 7 d'abril de 1611, pel mateix gran mestre. Textos en llatí.

14. Folis 188r-189v: Acte del pagament de 165 escuts, 5 tarins, per part del col·legi a Giovanni Paci, referents a l'acord del n.º 13; datat a La Valletta el 15 de març de 1610. Còpia autenticada a Malta, el 3 d'abril de 1611, pel mateix gran mestre, amb segell. Textos en llatí.

15. Folis 190r, 191r, 192v: Lletre autògrafa de fra Catalano Casati al pare general de la Companyia de Jesus [Muzio Vitelleschi], de Malta, 5 d'octubre de 1618, sobre la mort d'un ciutadà honrat que deixà els seus béns a Gozo per a fundar-hi una residència de jesuïtes; el prega, a més a més, que faci retornar a Malta el pare espanyol que hi havia. Text en italià.

16. Folis 193rv, 194v: Lletre autògrafa de F.A. Balthassarre

Cagliarese al mateix pare general, de Malta, 24 de setembre de 1618, precisant que els béns deixats per Colangelo Mahnueh a Gozo renden 200 escuts anuals. Text en italià.

17. Folis 195rv, 197v: Lletra autògrafa del pare Pompilio Lambertenghi, provincial dels jesuïtes de Sicília, a Vitelleschi, de Palerm, 21 d'octubre de 1618, donant-li les mateixes dades del n.º 16, rebudes del rector del col·legi de La Valletta [pare Nicolò Gusmano]. Text en italià.

18. Foli 196rv: Informació anònima sobre la mateixa donació, sense lloc ni data.

19. Foli 198rv: Còpia simple d'una lletra del pare general Muzio Vitelleschi al bisbe de Malta [Miquel-Joan Balaguer de Camarassa] de Roma, 24 d'abril de 1625, dient-li que, tot i els seus desigs de servir-lo, doni oïdes al que li dirà el rector del col·legi de La Valletta sobre les dificultats que hi ha per a acceptar la donació per a la fundació de Gozo.

20. Folis 199r, 200v: Súplica autògrafa d'Antonio Scarsi alias Machanutio, nebot de Nicolao Angelo Machanutio, al mateix Vitelleschi, sense lloc ni data, pregant-lo que afavoreixi la pretensió de la seva mare (germana del Nicolao Angelo esmentat), vídua pobre amb set fills (l'un, captiu), que amb els béns de l'herència destinada a la fundació de Gozo s'institueixi un benefici eclesiàstic a favor d'un dels seus fills.

21. Folis 201rv, 202v: 'Difficoltà che occorrono intorno al nuovo collegio di Malta'. Sense lloc ni data. S'hi exposen sis dificultats, la primera de les quals és que la fundació és insuficient; car, per voluntat dels papes, les fundacions han de bastar per al manteniment de doze persones, les quals necessiten 600 escuts anuals de renda.

22. Folis 203r-205v (el foli 205^a rv, en blanc): Declaracions sobre certs béns que havien pertangut a fra Gabriel Cassar, cavaller de Sant Joan, datades el 15 de maig de 1641. Còpia autenticada pel gran mestre Gregorio Carafa, a Malta, el 20 de juliol de 1683, amb segell. Textos en llatí.

23. Folis 206r-207v, 208v (el foli 207^a rv, en blanc): Còpia autèntica de la donació inter vivos d'una casa i d'una terra, feta pel gran mestre Paolo Lascaris Castellar, a Malta, el 15 de desembre de 1647; les rendes són destinades a la celebració de la festa de sant Francesc Xavier el 2 de desembre de cascun any.

24. Folis 209r-214v, 215v (els folis 214^a rv i 214^b rv, en blanc):

Fundació de misses perpètues per Teodora Bonnici i el seu marit Giacomo Testaferrata, a La Valletta, 23 de març de 1654 (text italià), i acceptació per part del col·legi dels jesuïtes, 22 de maig de 1654 (text llatí). Còpia autenticada, en llatí, pel gran mestre Nicolau Cotoner, a Malta, el 14 de desembre de 1665, amb segell.

25. Folis 216rv, 217v: Atestació autèntica de frater Laurentius Borgius que cap pagament no ha estat fet en la seva presència pel pare Vincenzo Galeanti. Datada a Malta, el 13 de gener de 1676.

26. Còpia simple d'una súplica indata del rector del col·legi a Felip IV d'Espanya, demanant que, puix que els beneficis eclesiàstica aplicats a aquella institució 'a pena bastano per la sostenzatione delli padri che vi stanno', hi vulgui destinar, àdhuc a l'avançada, una part dels expolis dels bisbats de Sicília, talment com ja ho havia fet Felip III.

27. Folis 220r-221v: 'Consulta fatta dal p. Ignatio Gargano, provinciale della provincia de Sicilia [1646-49], circa l'accettazione d'una villa con casamenti, donata al collegio di Malta da fra' Gio. Francesco Habela, vicecancelliere della religione gerosolimitana, doppo la sua morte'; aquest títol es troba al foli 220r; document indatat. Malgrat les dificultats, la consulta és favorable a acceptarla.

28. Folis 222r-223v: 'Copia del memoriale per il collegio di Malta consegnato all'eccellentissimo signor balf Zonedari, ambasciatore straordinario della sovrana religione gerosolimitana al papa Clemente XI' [1700-21], títol afegit (foli 223v) per una mà d'arxiver. Memorial indatat, perquè retornin al col·legi els béns del bisbe Gargal passats al nou seminari.

29. Folis 224r-233v: Testament i codicils, autenticats, del doctor físic Giacomo Segnani, de La Valletta; text part en italià i part en llatí. (a) Folis 224r-229r: testament del 19 de desembre de 1716, atorgant diferents llegats a les seves germanes i a d'altres persones, i nomenant hereu universal el col·legi de La Valletta; s'hi llegeix, encara: 'Di più esso signor testatore ordina e vuole, a maggior gloria di Dio, che detto collegio, suo herede universale, debba, doppo un anno dalla sua morte, mantenere qui in Malta due padri di detta Compagnia maltesi, oltre quello che predicherà in tempo dell'avvento e della quaresima in quell'anno, acciò faccino le missioni nella lingua maltese per due volte all'anno, cioè nella primavera e nell'autunno, per tutti i luoghi di questa diocesi di Malta e del Gozzo, eccetto che nella città Valletta, e si distribuiscano in detti luoghi in maniera che in tre anni, et al più in quattro, in tutti

i luoghi dell'isole di dette diocesi sia seguita e fatta la missione, e poi terminata fra detto tempo, s'incominci di nuovo' (226r). (b) Folis 229r-232r: codicil del 16 de desembre de 1722, canviant alguns llegats. (c) Folis 232r-233v: codicil del 13 de gener de 1724, amb altres canvis en els llegats.

30. Folis 234r-254v (els folis 253v, 253^ar-254r, en blanc): 'Legati della chiesa di Malta', títol de mà d'arxiver. Al foli 236r, es llegeix: 'nell'anno 1725'.

NOTES:

¹Prevere de Barcelona i cavaller de Malta, d'on fou nomenat bisbe l'11 d'agost de 1578. Hi morí el 10 de juny de 1614. Veg. G. van Gulik - C. Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*, III, *saeculum XVI ab anno 1503 complectens* (Münster 1910) 261. Fou sepultat al temple del Gesù, l'església del col·legi per ell fundat.

²Nat a Pollença el 1691, nomenat bisbe el 1757, mort el 1769. Veg. R. Ritzler - P. Sefrin, *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi*, VI (Pàdua 1958) 284.

³*Institutum Societatis Iesu*, I (Florència 1893) 34-37; veg. p. 34.

⁴Remeto al treball, en preparació, del Dr. V. Borg, per a la revista *Archivum historicum Societatis Iesu* (Roma). Moltes notícies sobre la fundació del col·legi es troben en l'obra del mateix autor, *The Seminary of Malta and the Ecclesiastical Benefices of the Maltese Islands* (Malta 1965).

⁵*Monumenta historica Societatis Iesu, Monumenta Ignatiana, Constitutiones*, II (Roma 1936) 465-468, 479-482; III (ibid. 1938) 142-144, 152-155.

⁶*Institutum Societatis Iesu*, I (Florència 1893) 63-67, 90-98.

⁷Ibid., 131-137; veg. p. 134, sobre la concessió de graus.

⁸Veg. A.P. Vella, *The University of Malta* (Malta 1969) 16-17.

⁹Vegeu el meu treball 'L'università di Sassari e i collegi dei gesuiti in Sardegna,' *Studi sassaresi*, serie II, 1 (1969) 3-108, reproduït, en català, al volum *Catalunya a l'època moderna: recerques d'història cultural i religiosa* (Barcelona 1971) 83-162.

¹⁰Vella, ob. cit. (supra, nota 8), 122-126, 37-38. Veg. V. Borg, 'On Fixing de Foundation-Day Date of the Royal University of Malta,' *Seminarium melitense*, 10 (1955).

¹¹Vegeu, però, el treball en preparació cit. supra, nota 4.

¹²'L'espulsione dei gesuiti da Malta nel 1768 e le loro temporalità,' *Archivum melitense*, 2 (1912-13) 113-166.

¹³ 'Il collegio dei gesuiti in Malta.' *Archivio storico di Malta*, 9 (1937-38) 129-202, 273-325.

¹⁴ Aquests documents es troben espargits en diferents còdexs de la sèrie *Sicula*. A l'apèndix, descriu un conjunt de 30 peces de caire econòmic reunides a *Sic*, 196.

¹⁵ Publicat per Vella, ob. cit. (supra, nota 8), 115. Les mateixes dades es troben a l'Arxiu romà de la Companyia de Jesús, Fondo Gesuitico, Collegi, 92, 1463, 23.

¹⁶ Signatura esmentada en la nota anterior.

¹⁷ Veg. el volum *Catalunya a l'època moderna*, cit. (supra, nota 9), 108.